

УДК 3221.1 (477.8)

ББК 66.5

ВЗАЄМОДІЯ РІВНО- ТА РІЗНОСТАТУСНИХ ГРУП ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ІМПЕРСЬКУ ДОБУ

І. С. Монолатій

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра політології; 76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

Автор аналізує суб'єкти і тенденції західноукраїнської етнополітичної сфери на імперському просторі, констатує відмінність між ареальним та дисперсним характером проживання українців і поляків, а також імміграційних меншин, а також соціальну неструктурованість більшості етнонаціональних спільнот, що проживали в західноукраїнському регіоні. Встановлено, що на імперському просторі Габсбургів центральне і крайове законодавство визначало «правила гри» суб'єктів міжетнічної взаємодії, спрямовані на захист прав етнічних меншин. Воно й було засобом кореляції етнополітичної поведінки «чужих». Разом з тим мінімізації міжетнічної напруги й суперечностей у західноукраїнському регіоні сприяв «загерметизований» у собі потенціал міжетнічного антагонізму. Головним критерієм Відня у сфері етнонаціональної політики тут виявилася нейтралізація сепаратизму етнічних меншин.

Ключові слова: міжетнічна взаємодія, рівно- та різностатусні групи, західноукраїнські землі, імперська доба.

Проблема міжетнічних взаємин і розвиток етнічної ідентичності сьогодні особливо значущі у сфері гуманітарних і суспільствознавчих наук. Не так давно центральні й східні європейці опинилися перед фактом серйозних змін своєї цілісної життєвої системи, коли радикально змінилися політичне життя їхніх суспільств та їхні соціально-культурні параметри. Як суб'єкти суспільного життя громадяни нових державних утворень виявилися на зламі часу в смузі конфронтації. У світлі нових політологічних концепцій їхні долі почали трактувати з урахуванням зміни етнічних процесів в умовах соціально-політичної трансформації, через суперечності і конфлікти в етнополітичній і національно-побутовій сферах. Тому пошук чинників пом'якшення міжетнічних суперечностей має велике значення для науковців і політиків [5, с. 7–8].

Міжетнічні відносини в сучасній Україні – державі з поліетнічним і поліконфесійним населенням привертають нині пильну увагу дослідників. Від їхнього глибокого осмислення багато в чому залежить можливість вироблення оптимальної моделі державної етнополітики, спрямованої на досягнення нормалізації, стабілізації і в майбутньому – гармонізації міжетнічних відносин в Україні, забезпечення можливостей пов-

ноцінного соціального і культурного розвитку українського суспільства [7, с. 10–12].

Впродовж останніх років учені розробляють політичні, соціальні й культурні аспекти міжетнічних взаємин і взаємодії (це охоплює такі компоненти, як міжетнічні контакти, спілкування, зв'язки, міжетнічні відносини на груповому й індивідуальному рівнях). Зокрема визначають питання динаміки чисельності, освітнього рівня, соціального статусу, професійної діяльності, етнічної самоідентифікації, мовної компетенції, культурних і політичних орієнтацій, конфліктності та взаємної толерантності різних етнічних груп населення України [9, с. 5, 6].

Етнополітологія, яка не так давно постала в Україні як самостійна наукова дисципліна, містить чимало тематичних лакун. Вони «розміщуються» не тільки в «зовнішньому» світі. Невивченими залишаються й чимало аспектів взаємодії «чужих» на українських етнічних територіях.

Тому актуальність дослідження етнополітичної сфери, зокрема в західноукраїнському регіоні, обумовлена кількома важливими факторами. Передусім Західна Україна – це в минулому одна з найбільших поліетнічних територій у Європі. Унікальна сучасна етнокультурна мозаїчність цього регіону – результат численних етнічних міграцій, у ході яких між етносами склалися відносини компліментарності або ж ворожості [3, с. 93–94]. Адже в силу свого геополітичного положення ці території впродовж багатьох століть були не тільки місцем перетину торговельних шляхів, але й перебували в епіцентрі політико-правових суперечок і територіальних домагань різних суб'єктів державної влади. Внаслідок цього кожен з етносів західноукраїнського регіону в своїй поведінці не був і не міг бути вільним від історичної пам'яті, політичної культури, традиційної соціальної поведінки своїх етносів за межами краю [6, с. 47–48].

З оглядом на це взаємини національних спільнот західноукраїнського регіону невипадково привертають увагу вітчизняних і зарубіжних науковців, політиків та громадськості. В сучасній політологічній науці вже комплексно досліджено проблему міжетнічної взаємодії, яку реалізовано на прикладі західноукраїнської етнополітичної сфери в період між двома світовими війнами [2, с. 358–368].

Хронотоп нашого дослідження – новітнє реформування монархії Габсбургів – перетворення централізованої Австрійської монархії на дуалістичну Австро-Угорську (1867), надання провінціям політичної автономії (1869), запровадження виборчого права для робітників (1897), загального виборчого права (1905) і одночасна тривала політична криза аж до падіння Дунайської монархії у 1918 р. Цей часово-історичний період можна умовно окреслити як біполярний макросвіт – з одного боку, лояльності до імперії, а з іншого – етнічного відродження упосліджених етнонаціональних спільнот і подальшого творення самостійних держав.

Витоки формування поліетнічності західноукраїнського регіону – австрійських Галичини і Буковини – сягають ще часів середньовіччя, коли на ці землі були спрямовані добровільні і політичні міграційні

хвилі. За певних обставин це були пошук пристановища екстериторіальних євреїв і трудова еміграція німців. Коригувальними щодо фактору етнодемографічної структури населення регіону протягом століть були й зміни державно-політичного статусу земель, ініціативи князівської, королівської або імперської влад. Водночас етнічні суб'єкти Галичини і Буковини помітно відрізнялися тим, що одні з них (зосібна євреї) проживали здебільшого у містах і містечках, інші – в селах, де значна частина етнічної української більшості співіснувала з німецькими колоністами, польськими селянами й осадниками.

Так, населення Галичини становили дві більші спільноти – поляки та русини-українці (приблизно по 40–45% кожна), а також єврейська меншість (приблизно 10–12%). У східній частині русино-українці становили виразну більшість – 65%, тоді як поляків було близько 20%, а євреїв – приблизно 10%. Стосовно останніх, то у XIX ст. тут було сконцентровано 253 таких громади з відомих 559 в Австро-Угорщині. До них додавалися поселення німецьких колоністів (приблизно 2,5%) та поодинокі вірменські громади, асимільовані в XIX ст. місцевими поляками [15, s. 70–73]. До того ж австрійські німці, представники нації-держави, в умовах Західної України де-факто були лише однією з етнічних меншин.

Як свідчить історія, міжетнічні суперечності найгостріше проявилися у галицьких містах і містечках. Їх уособлювали умовні «паралельні світи» – ситуація, коли представники різних націй проживали по сусідніх вулицях, майданах в одному місті, але у повсякденному побуті майже не контактували між собою, вели відмінне культурне, політичне, духовне та економічне життя. Ті ж нечисленні факти випадкових зіткнень інтересів породжували прояви ксенофобії. Таку ситуацію характеризують явища «потрійного Львова» (Львів – український, Львів – польський, Львів – єврейський); потрійних, а іноді «квартетних» чи «подвійних» Станиславова, Дрогобича, Тернополя, Коломиї, Ярослава, Яворова та ін. Однак якщо ще на початку XIX ст. такий поділ на «паралельні світи» був безсумнівним, то вже в 1867–1914 рр., під впливом урбанізаційних процесів, поширення запізнілої модернізації в Галичині, він почав поволі зникати [10, s. 245–250].

Складні і водночас глибинні демографічні процеси в Галичині в останній третині XIX – на початку XX ст. створювали передумови для поглиблення соціальних та міжетнічних суперечностей. Адже процеси націоналізації місцевих етнічних громад, неухильне набуття їх представниками національної самосвідомості, формування відмінних, а то й вороже налаштованих щодо інших етносів національних ідентичностей, як стверджує А. Круглашов, бурхливо розгорнулися в Східній Європі на рубежі XIX–XX ст. [6, с. 49]. Знаковою еволюцією називає М. Гон зміни в етнополітичній поведінці етнічних спільнот на західноукраїнських землях протягом другої половини XIX – на початку XX ст. З одного боку, це – своєрідне споріднення з імперіями (в нашому випадку – Австро-Угорщиною), лояльність щодо них та виникнення рухів упосліджених

етнонаціональних спільнот з метою створення власних держав, з другого [2, с. 139].

Стосовно ж політичної структуризації етнонаціональних спільнот в австрійській Галичині, то її усталенню сприяло поширення нового критерію ідентичності – результат еволюції її детермінантності від релігійної до етнічної. Звідси й функціонування нового ідентиду, політизація свідомості, що й були передумовою формування етнічних рухів. Відбувалися й поступова зміна наголосів від домагань культурницького штабу до політичних, твердження про етнічну самобутність, подолання імперської політико-державницької ідентичності й перші ознаки іредентизму [12, с. 19–20].

Суттєвий приклад такого явища – наявність внутрішнього розколу, аритмії в процесі політизації, зокрема української спільноти Галичини, що засвідчило й асинхронність її відмежування від старих ідентидів і політичних орієнтацій. Однак в українців вони проявилися дуже слабо, порівняно з іншими народами Австро-Угорщини, оскільки вони не мали тривалих традицій державності, перебували на значно нижчому щаблі економічного та культурного поступу. До кінця існування Дунайської монархії, незважаючи на формальні можливості й чинні конституційні механізми, так і не було розв'язане українське національне питання. Внаслідок геополітичних інтересів Відня українська проблема не спромоглася одержати відповідного політичного резонансу. Не відбулося зміцнення статусу української спільноти в складі Австро-Угорщини, як і галицький український політикум так і не спромігся на створення національної держави [8, с. 65, 67].

Як наслідок – за умов конституціоналізму в Австро-Угорщині, де формально гарантувалися загальногромадянські та національні права народів, участь української більшості в системі політичних відносин була вкрай утруднена. Поряд із загальною відсталістю та поневоленням становищем у соціально-економічній і політичній сферах, що не дозволяло повною мірою скористатися з прав і свобод, ситуація ускладнювалася позицією Відня щодо захисту привілейованих націй у Галичині – поляків та німців. Поляки розглядали Галичину як модель Польської держави в невизначеному майбутньому й хотіли зберегти Габсбурзьку монархію в такій формі, щоб її можна було відтяти від неї в момент проголошення нової Польської держави [10, с. 276].

У досліджуваний період Галичина залишалася і надалі найбільшим єврейським анклавом на західноукраїнських землях. Особливістю цієї спільноти було те, що вона досить швидко асимілювалася в місцеве німецьке або польське середовище, набагато рідше – в русино-українське. За всі 146 років правління Габсбургів євреї боролися за свої права: спершу – за громадянське рівноправ'я, а після конституції 1867 р. (яка визнала їх як окрему релігійну спільноту – Religionsgemeinschaft) – за суспільне визнання. Суспільне становище євреїв було найспецифічнішим і найсуперечливішим. Адже за своєю соціальною структурою вони були близькі до панівних національностей (поляків і німців), але водночас,

будучи рівноправними австрійськими громадянами, були позбавлені прав національної спільноти [12, s. 15].

Особливим явищем у Галичині було й існування дискурсу німецької ідентичності, яка була пов'язана з комплексом політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх та релігійних проблем існування тут в австрійський час чисельної німецької етноспільноти. Приблизно до останньої третини XIX ст., а відтак у 1869 р. (коли офіційною мовою краю стала польська) формально зникла її асиміляційна функція. Можна стверджувати, що саме до половини XIX ст. політичні й економічні заходи Габсбургів у проектуванні німецько(мовно)ї асиміляційної ідентичності загалом збігалися із загальними інтересами східноєвропейської стабільності та політики Відня в національному питанні. Впродовж XIX ст. – 1914 рр. німці Галичини поступово перетворилися на самосвідому національну спільноту, метою якої було самостійне національне життя в рамках чинної монархії, забезпечення мирного співіснування з іншими народами краю.

Отже, етнонаціональний поділ, який існував у галицькому соціумі, та етнополітика Відня створювали численні передумови для посилення міжетнічної напруги й конфронтації. Конфліктогенним фактором міжетнічної взаємодії виявилися й особливості проживання спільнот у регіоні. Піднесення національних рухів українців і поляків підштовхнуло ланцюгову реакцію етнічного відродження, актуалізувало їхнє прагнення до збереження власної ідентичності.

У Галичині зокрема атрактори політичних процесів українців і поляків засвідчили їх взаємозалежну внутрішню біфуркацію: якщо перші (меншість етнонаціональної спільноти) демонстрували конформізм, намагалися досягнути консенсусу з державою і, передусім, з крайовою владою, то другі (більшість етнонаціональної спільноти) застосовували легітимні засоби, намагаючись реалізувати етносепаратистську мету. Однак слід зауважити, що у випадку Галичини атрактори були дивними, оскільки не були ані стаціонарними точками, ні граничними циклами політичного розвитку – вони поєднували стійкість з нестійкістю у конфліктних польсько-українських взаєминах. Теоретично можна висловити припущення, що ці дивні атрактори могли існувати лише в такій дисипативній системі (як наприклад Галичина), яка була або відкритою (до якої надходила енергія ззовні), або нерівноважною (яка мала великий запас внутрішньої енергії). В іншому разі коливання за їхньої відсутності в дисипативній системі з часом згасали.

Найбагатонаціональнішою серед усіх австрійських провінцій була Буковина, в якій проживали представники дев'яти націй і щонайменше восьми віросповідань. На час анексії Буковини Австрійською імперією (1774 р.) населення краю становили православні русини-українці та молдавани, росіяни-старообрядці, євреї-сефарди, роми (цигани), вірмени, греки, болгари. Тут конкурувало між собою п'ять національних угруповань: русини-українці, румуни, німці, євреї, поляки. Основними етносами тут були русини-українці (41%) та румуни (31,7%), проживали євреї

(12–13%), німці (8–9%), поляки (3–4%) [13, с. 29–32, 39–41, 75–77]. Однотимчасно в рамках Австрійської імперії Буковина була однією з найбільш економічно нерозвинених провінцій, її культурною окраїною.

Важливою особливістю суспільно-політичної ситуації на Буковині було те, що внаслідок приблизної рівності сил і панівної в краї атмосфери взаємної терпимості жодна з етнічних чи релігійних громад не могла реально претендувати на винятковість і гегемонію [4, с. 79]. Запобігання міжетнічному розколові на соціальному та професійному ґрунті можна вважати певним успіхом економічного складника етнополітичного менеджменту Габсбургів на Буковині. На відміну від сусідньої Галичини, вона не стала підґрунтям етнічного конфлікту, а втіленням принципу рівноправності і як наслідок – певного балансу між запитом та вимогами різних народів і регіональних еліт [6, с. 49–50]. У багатьох історичних прикладах спостерігалося виразне відмежування від зв'язків «напрямку» з представниками народів-мешканців краю (зокрема як румунами, так і поляками чи німцями). Натомість відбувалося зміцнення зв'язків з групами етнічного походження. До того ж, як зауважує В. Бурдяк, конструювання моделі співжиття різних етносів за наявності інтенсивних міжетнічних контактів стало досить хрестоматійним для позначення регіональної самосвідомості Буковини і втіленням високого ступеня етнічної толерантності в понятті буковинізму [1, с. 87–88; 4, с. 75, 80].

Внутрішня біфуркація спільнот Буковини і зростання чисельності тих представників груп, що презентували нонконформістсько-захисну етнополітичну поведінку, зокрема поява їхніх представників у Буковинському крайовому сеймі в 1910 р., які намагалися досягти консенсусу з центральною і крайовою владою, створили передумови для налагодження їхньої співпраці з іншими етнічними групами цієї провінції. Це й спричинило виникнення простого атрактора політичних процесів у цій частині Дунайської монархії.

Загалом відмінності інтересів груп у західноукраїнському регіоні в досліджуваному хронотопі зумовили спорадичність ініціатив, спрямованих на спільну протидію етнічних меншин політиці центру (Відня) і крайових влад (Галичини і Буковини) та ситуативність не/досягнутих компромісів. Унаслідок різних факторів їх суб'єктами виступали лише етнічні сегменти, в той час як більшість спільнот залишалася поза форматом дво- чи багатосторонньої взаємодії. На нашу думку, внутрішні біфуркації етнонаціональних спільнот в окресленому регіоні відповідали порогові Т-біфуркацій (згідно з концепцією Е. Ласла).

Не викликає сумніву, що саме релігія відіграла найвагомішу роль серед компонентів, які формували простір міжетнічної соціокультурної дистанції на імперському, а отже – на постімперському просторах [2, с. 70].

Так, тогочасна Галичина відповідала поняттю «перехідного прикордоння», оскільки саме тут поляки й українці були тісно пов'язані в культурному, релігійному й історичному плані і могли розуміти одне

одного без перекладача. Однак, незважаючи на це, крайові й місцеві органи державної виконавчої влади і самоврядування, правосуддя, управління освітою й ін. перебували в руках поляків, а фактично під контролем місцевої польської земельної аристократії.

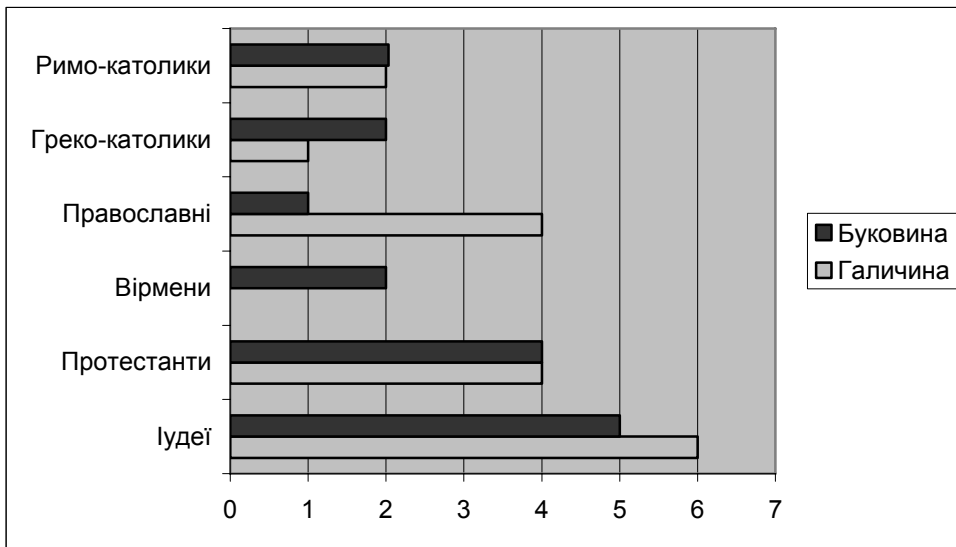
На 1910 р. населення Галичини (за віровизнанням) становили римо-католики (46,49%), греко-католики (42,13%), іудеї (10,86%), протестанти (0,48%), православні (0,03%), інші (0,01%) [13, s. 70, 71]. Стосовно ж Буковини, то, згідно зі статистичними даними 1910 р., населення тут становили православні (68,37%), іудеї (12,9%), римо-католики (12,31%), греко-католики (3,27%), протестанти (3,1%), вірмени (1,2%), ліповани (0,4%), інші (0,02%)²¹ [15, s. 193].

Якщо для наукової інтерпретації даних статистики за основу гіпотези індексу міжетнічної дистанції в Галичині та на Буковині взяти те, що найнижчий індекс соціальної дистанції умовно дорівнює одиниці, а найбільша соціальна дистанція могла б рівнятися шістьом, то можна побачити певний рівень упереджень до представників іноетноконфесійного оточення.

За такого підходу за допомогою вимірів соціальної дистанції можна окреслити статус, потенціал соціальних груп, а в етнічно диференційованому суспільстві – соціальні позиції етнічних груп.

Рис. 1

Умовний індекс міжетнічної соціокультурної дистанції на імперському просторі Галичини і Буковини

На нашу думку, в Галичині найменша соціальна дистанція спостерігається між греко- (1) і римо-католиками (2), протестанти і православні (4) займають проміжне становище, а індекс щодо іудеїв можна обчислити як 6. На Буковині маємо дещо інші показники: якщо найменша дистанція зберігається між православними (1) і греко-католиками (2), то дистанція між римо-католиками, греко-католиками і вірменами дорівнює двом. Аналогічне проміжне місце посідають протестанти (4), а іудеї

– відповідно з найбільшою соціальною дистанцією, проте на одиницю меншою, ніж у Галичині (5).

Наведені умовні показники індексу соціальної дистанції показують особливості соціокультурної дихотомії «свій – чужий» у Галичині і на Буковині. Ймовірно можна виокремити ще два умовні показники. Низький рівень упереджень – доля тих, хто не хотів бачити представників етноконфесійної групи як членів своєї родини, але не заперечував, щоб представники цієї групи були сусідами. Якщо не брати до уваги розбіжності реальної та вербальної поведінки, то це безумовно соціально безпечний рівень упереджень, коли людина визнавала права цієї етноконфесійної групи, але уникала неформального спілкування. Високий рівень упереджень – це соціально небезпечний рівень, а особи, які мали такі орієнтації, були потенційною небезпекою для виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів.

Міжетнічна соціокультурна дистанція між спільнотами Галичини і Буковини визначалася, з одного боку, дією політичних і конфесійних чинників, а з іншого – соціально-економічними умовами. Визначальну роль у виникненні бар'єрів між «новими» і «старими» жителям тієї чи іншої місцевості досліджуваного регіону відіграла тривалість перебування в межах соціокультурного простору. В перших було достатньо часу, щоб облаштувати своє життя, життя спільноти, парафії або душпастирства, а появу мігрантів сприймали як певну загрозу усталеному порядку з його соціально-майновою ієрархією і стійким станом низки панівних соціальних прошарків. Вони, мабуть, відчували, що будь-який близький контакт з переселенцями знизить їх престиж в очах сусідів з інших етнічних гетто. Від мігрантів очікували, що вони добровільно зберігатимуть дистанцію. Їм приписували роль аутсайдерів стосовно до найвпливовіших кіл місцевого суспільства. Тримаючи переселенців на відстані і відштовхуючи їх, місцеве населення регіону (передусім поляки і євреї) намагалися зберегти свій статус і завойовані позиції в соціальній ієрархії. Для перших головним був рух уперед і підвищення статусу, в той же час для других – збереження досягнутого і власної ідентичності*. Етносоціальне «насичення» дефініції іншості простежувалося і на зрізах «іудеї – християни», «міські – сільські спільноти», «бідний – багатий».

Як свідчать соціальний і етнопсихологічні дискурси, міжетнічна дистанція не завжди означала почуття ізольованості в ширшій суспільній цілісності, і тоді етнічна група, зберігаючи свою окремішність, мала одночасно свідомість належності до більшої спільноти. Однак були й випадки, коли дистанція породжувала відчуженість, а замість відчуття ширшої спільноти з'являлися незадоволення або ворожість. Така відчуженість стала результатом неможливості реалізації в певних умовах важ-

* Докл. див.: Монолатій І. Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу. Монографія. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007.

ливих для спільноти етнополітичних орієнтацій, культурних цінностей або економічних інтересів.

На кожному з ієрархічних рівнів соціальних організмів Галичини і Буковини 1867–1914 рр. існували «свої» атрактори, які б як параметри управління використовували соціально-політичні ідеї, структуру атрактора, правила поведінки. За терміном дії параметрів порядку, що використовували атрактори владного походження, можна виділити щонайбільше три види: фундаментальні або первинні, які існували декілька поколінь, – мова, конфесійний поділ, архетипи та ін.; вторинні, дія яких вимірювалася декількома поколіннями, – політичний режим, історико-політичні традиції, закони, виборчі практики, моделі місцевого самоврядування та ін.; тимчасові, – вік існування яких найкоротший і обмежується, як правило, межами одного покоління, – лінії соціального розмежування, поведінкові стереотипи й уподобання тощо.

Аналізуючи пріоритети етнонаціональної політики Відня щодо західноукраїнського регіону, слід констатувати, що за умов формального дотримання прав етнічних спільнот дуалістичної імперії і офіційної толерантності Габсбургів проглядалися неприховані імперські амбіції «упокорення» національних прагнень упосліджених етнонаціональних спільнот, зокрема на українських етнічних територіях. Їхня етнополітична поведінка була прикладом поєднання деклараційної і реляційної толерантності. В Галичині переважали заяви про наміри і побажання, які були передумовами вимушеної, акційної (оскільки в супротивників не вистачало безпосередніх ресурсів для відкритої боротьби) толерантності українців і поляків; услід за ними йшли євреї і німці, толерантність яких слід визначити як таку, що не виявлялася ні вербально, ані в діях. На Буковині, де права етнічних спільнот нерідко трактувалися похідними від їхньої політичної лояльності до Габсбургів і крайової влади, до акційної толерантності в основному не доходило, а регіональну толерантність можна окреслити як реляційну. В її основі – принцип стабілізаційних чинників, які перешкождали ескалації місцевих суперечок за етнонаціональними ознаками і трималися на балансуванні між запитами й вимогами різних народів і регіональних еліт.

Як відомо, підхід до національностей в Австро-Угорській дуалістичній імперії був пов'язаний із знаменитою XIX статтею австрійської конституції. Основний закон широко декларував загальні демократичні права громадян імперії: рівність перед законом, недоторканність приватної власності, свободу совісті слова, друку, зборів, створення політичних і громадських об'єднань, право на освіту та вільний вибір професії, право на захист особистої свободи (ув'язнювати особу можна було лише на підставі судового вироку). Конституція визнала рівноправність усіх народів держави і їх непорушне право зберігати і розвивати свою мову [14, s. 395–396]. Однак ст. XIX про рівноправність народів та їх мов не отримала дальшого роз'яснення в законодавстві і трактувалася по-різному залежно від політичної ситуації. Нації ж як такі не розглядалися як суб'єкти права, хоча передача права розв'язання в індивідуаль-

них питань місцевим автономним органам влади на практиці визнавала нації саме такими. Окрім цього, багато ухвал, заснованих на ст. XIX, мали ненавмисно шкідливий ефект, оскільки відчувували нації одну від іншої та від ідеї єдиної держави. Результатом цього стала подальша етнізація австрійської політики, яку пізніше було перенесено в політичне життя держав-наступниць імперії Габсбургів [11, s. 1334–1336].

Штучне конструювання етнічної федерації в Австро-Угорщині призвело до того, що в її основу було покладено не історично-територіальний, а етнічний принцип у його етнонаціоналістичному трактуванні. В умовах етнічної строкатості це виявилось міною уповільненої дії. Окрім того, етнічне обґрунтування проведених усередині Австро-Угорщини кордонів між і всередині провінцій було проблематичним. За часів автономізму (1867–1914 рр.) такі межі конструювалися одночасно для двох або більше народів. Такими історичними прикладами були моделі Галичини і Буковини, стосовно яких проводилася імперська етнополітика Відня.

Центральна влада охочіше робила поступки в національному питанні консолідованим польським силам, ніж організаційно розпорошеним українцям. У 1861 р. Галичина отримала автономію з крайовим сеймом і крайовим урядом, але поляки мали в них переважну більшість. Від 1867 р. урядовою мовою в королівстві стала польська. Спроби поділу краю на українську і польську частини залишалися безуспішними. Польські організації не бажали ділитися територією. До того ж у рамках наданої Галичині автономії поляки перетворилися на групу, яка домінувала не тільки соціально, але й політично в цій етнічно-різномірній провінції [12, s. 14].

Польські політичні еліти цієї провінції впродовж усього дуалістичного періоду були для Відня майже ідеальним партнером – вони завжди надавали перевагу компромісам і були готові на тимчасові поступки, тобто повністю відповідали Відневі в стилі підходу до національних проблем. Однак внутрішньополітичні суперечності з українцями та загроза адміністративного поділу провінції за етнічним принципом суттєво обмежували радикалізм польських вимог на адресу Відня. Поляки були змушені вибирати між жорсткою опозицією дуалізму і послідовним відстоюванням вимог федералізації імперії, і пошуками компромісу в рамках дуалістичної моделі. При тому, що федералістські настрої домінували серед галицьких поляків, вибір не без внутрішньої боротьби було зроблено на користь компромісу з Віднем.

Обмежений федералізм, установлений «компромісною» згодою Габсбургів з польською аристократією в 1869 р., меншою мірою відтворював характер домовленостей 1867 р. з угорською олігархією. Угода давала польській еліті повний контроль над Галичиною і панування над українцями і євреями, які разом становили більшість населення провінції (43,7 і 11,8 % відповідно). Місцевий польський істеблішмент зберігав своє панування і домінування польської мови за допомогою корумпованих виборчих практик та заборон у культурній політиці. Все це

отримувало мовчазну підтримку Габсбургів в обмін на польську підтримку уряду в австрійському парламенті [8, с. 68–69].

Аналогічно, як і Галичина, в 1861 р. Буковина отримала автономію. Але буковинські українці, подібно до галицьких, теж не могли здобути достатні культурно-національні права. Жоден із представників українського населення – найчисельнішого й автохтонного на Буковині – ніколи не посідав помітної посади в крайових чи повітових урядових установах. На основі австрійського законодавства 60-х рр. ХІХ ст. на Буковині сформувалася система органів самоврядування. Воно здійснювалося на двох рівнях – крайовому (сейм) та громадському (міському і сільському). Сеймові повноваження стосувалися перш за все крайових господарських справ, питань соціального та культурного розвитку. Буковинський крайовий сейм володів правом звернення до центральних органів влади, обговорення загальнодержавних законів, встановлення додаткових місцевих податків. Але його ухвали не були остаточними: їх санкціонував імператор. Вплив крайового сейму постійно зростав, хоча «сеймова автономія» Буковини так і не піднялася до рівня найрозвиненіших австрійських земель. І це при тому, що саме Буковина в 1910 р. дала Австрії зразок національного компромісу в організації сеймової діяльності, відомий в історії під узагальнювальною назвою «буковинська злагода». Це явище, обумовлене місцевими, суто буковинськими обставинами толерантності та взаєморозуміння, доповненими поліетнічною свідомістю, могло існувати лише в стабільній громадсько-політичній системі [4, с. 80–81].

Завдяки «згоді» 1910 р. Буковина уникла в передвоєнний період масштабних міжетнічних конфліктів, а національні рухи отримали можливість розвиватися, не завдаючи шкоди один одному. На Буковині ж удалося уможливити згоду інтересів відразу чотирьох народів – поляків, німців, українців та румунів. Нічого подібного так і не відбулося в Богемії, Трансильванії чи Галичині – провінціях, які справді мали велику політичну й історичну вагу для Габсбургів.

Виходячи з розуміння сутностей платформ взаємодії етнонаціональних спільнот Галичини і Буковини, можна стверджувати, що вони вказували на певну співучасть у розбудові дуалістичної монархії на регіональному рівні. В Галичині досліджуваного періоду ступінь і характер етнополітичної мобілізації етнонаціональних спільнот показав наявність організованих етнічних рухів та відповідних етнонаціоналізмів, а на Буковині – присутність етнічної і політичної толерантності, яка певною мірою «гасила» спроби націоналізації етнічних рухів і зростання, а подекуди й лише зародження етнонаціоналізмів. Захист культурних символів та економічних інтересів визначав і сутність завдань, що були агреговані політичними акторами імміграційних етнічних меншин – євреїв, до певної міри (враховуючи домінуючу аполітичність) німців.

Отже, проаналізувавши суб'єкти і тенденції західноукраїнської етнополітичної сфери на імперському просторі, слід констатувати відмінність між ареальним та дисперсним характером проживання українців і

поляків, а також імміграційних меншин, а також соціальну неструктурованість більшості етнонаціональних спільнот, що проживали в західноукраїнському регіоні. На імперському просторі Габсбургів центральне і крайове законодавство визначало «правила гри» суб'єктів міжетнічної взаємодії, спрямовані на захист прав етнічних меншин. Воно й було засобом кореляції етнополітичної поведінки «чужих». Разом з тим мінімізації міжетнічної напруги й суперечностей у західноукраїнському регіоні сприяв «загерметизований» у собі потенціал міжетнічного антагонізму. Головним критерієм Відня у сфері етнонаціональної політики тут виявилася нейтралізація сепаратизму етнічних меншин.

Література

1. Бурдяк В. Феномен буковинізму та його конкретний вияв щодо німецької спільноти краю // Наукові записки / Курасівські читання – 2005. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2006. – Вип. 30, кн. 1. – С. 87–97.
2. Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – 431 с.
3. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблема теорії, методології, практики. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка; Літопис, 2006. – 490 с.
4. Добржанский А. «Буковинизм» как разновидность регионального самосознания в Австро-Венгрии конца XIX – начала XX вв. // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика. – Москва: Институт славяноведения и балканистики Российской Академии наук, 1997. – С. 75–83.
5. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.
6. Круглашов А. Буковинська етнополітична мозаїка. Історична спадщина та сучасні тенденції // Політичний менеджмент. – 2004. – №2. – С. 47–67.
7. Курас І.Ф. Етнополітика: історія і сучасність: статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 1999. – 656 с.
8. Миллер А. Галиція в системі австро-венгерського дуалізму // Австро-Венгрия: опыт многонационального государства. / Отв. ред. Т.М. Исламов, А.И. Миллер. – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1995. – С. 63–70.
9. Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект. / Кер. авт. кол. М.І. Панчук. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. – 357 с.
10. Frasz Z. Galicja. – Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004. – 300 s.

11. Kann R.A. Zur Problematik der Nationalitätenfrage in der Habsburgermonarchie 1848-1918 // Die Habsburgermonarchie 1848–1918 (Wandruszka/Urbanitsch, Hg.). Bd. III/2. – Wien, 1980. – S. 1304–1338.
12. Monolatyj I. Etnopolityczne aspekty polityki narodowościowej Austro-Węgier w Galicji, 1867–1914 // Nowa Ukraina. – 2/2006. – Pod redakcją J. Moklaka. – Krakow: wyd. Historia Iagellonica, 2006. – S. 9–20.
13. Petraru M. Polacy na Bukowinie w latach 1775–1918. Z dziejów osadnictwa polskiego. – Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004. – 222 s.
14. Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder // Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich. Jahrgang 1867. – Wien, 1867. – 400 s.
15. Zamorski Kr. Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. – Kraków – Warszawa, 1989. – 120 s.

INTERACTION OF ETHNO-NATIONAL COMMUNITIES WITH EQUAL AND DIFFERENT STATUS IN THE WEST-UKRAINIAN TERRITORIES IN THE EMPIRE TIME

I. S. Monolatiy

*PreCarpathian National University by V. Stefanic,
57, Shevchenko Street, Ivano-Frankivs'k, 76000, Ukraine,
ph. +380 (342) 59-60-15*

The subjects and tendencies of the West-Ukrainian ethnic and political sphere on imperial space of Habsburgs are analyzed. An author establishes a difference between the natural habitat and dispersion character of residence of Ukrainians, Poles, Jews and other immigration minorities, and also social unstructured of most ethnic and national associations, which lived in Halychyna and on Bukowyna. On imperial space the central and regional legislation determined the «rules of game» of subjects of inter-ethnic co-operation, directed on defense of rights of ethnic minorities. It and was the tool of correlation of ethnic and political conduct of «stranger». Inter-ethnic distance not always meant sense of isolated in more wide public integrity, and then an ethnic group, keeping it identity, had simultaneously consciousness of belonging to greater association. However there were cases, when distance generated estrangement, and dissatisfactions or hostility appeared in place of feeling of more wide association. Such estrangement became the result of impossibility of realization in the certain terms of important for association of ethnic and political orientations, cultural values or economic interests.

Keywords: *inter-ethnic co-operation, ethno-national communities with equal and different status, West-Ukrainian Territories, the Empire time.*